

Das Chatas do Grove á Onomástica popular cambadesa

Por: Antón Mascato

Dedicado a Anxo López Vergara, José Taboada e Celestino Pardellas, polo intenso e fecundo traballo feito para que esta Revista Aunios permanecese viva ao longo do tempo...

Aos poucos, a sociedade civil, a xente, vai esclarecendo espazos do patrimonio cultural inmaterial que semellaban ficar ocultos para sempre, se non se botaba man del. É o caso dos alcumes, o que no Grove chamamos *chatas* e en Cambados nomean como *alcuños*. E aínda referíndonos a dous traballos publicados e asinados por persoas concretas, no fondo deses traballos está a xente, a veciñanza, que vén sendo a verdadeira autora das diferentes entradas e acepcións que figuran nas obras: *As chatas do Grove*, asinado por Arximiro Fernández Cabanelas, Rosabel Magdalena, Patricia Arias, Antón Mascato e Xoaquín Cambados; e *Onomástica Popular Cambadesa*, que lle debemos a Xoán Antonio Pillado Silvos. Dúas obras semellantes no seu obxectivo e distintas na súa metodoloxía, concibidas para o mesmo fin, mais con singularidades que as fan diferentes e complementarias, nas que podemos conferir ata arredor de dous mil alcumes, destes dous concellos do Val do Salnés.

A Real Academia Galega, máxima autoridade en materia lingüística, di que o alcume é “un substantivo masculino, con dúas acepcións”:

Antón Mascato, Patricia Arias, Rosabel Magdalena e Arximiro Cabanelas, autores de *As Chatas do Grove*.

1.- Nome que se lle dá coloquialmente a unha persoa en lugar do seu propio, tomado dos seus defectos físicos, morais ou doutras circunstancias. *Ten un alcume moi orixinal. O alcume vénlle de familia.*

Sinónimos: adeallo, alcume, nomeada.

2.- Informática. Nome, xeralmente curto e fácil de recordar, usado por un internauta ou por un grupo de internautas nas conversas, grupos de novas ou outras aplicacións de Internet para asegurar o seu anonimato. *Das persoas que introduciron comentarios só coñecemos os seus alcumes.*

Sinónimo: alias.

Vemos pois que a RAG non recolle o sinónimo de chata, na entrada dos alcumes, que é tan recoñecible como de uso extenso entre as persoas do Grove. En realidade esta palabra é unha creación léxica que se constrúe a partir dunha metátese, ou cambio de lugar dun son dentro dunha palabra, neste caso dentro de “tacha”, termo que usa Castelao na súa frase “*Non lle poñades chatas á obra namentres non se remata. O que pense que vai mal, que traballe nela. Hai sitio para todos...*” coa que lle pide á xente que se sume a traballar pola idea nacional de Galicia, ao tempo que afirma que nese labor hai espazo para todas e todos. Tampouco recolle a variante cambadesa de “alcuño”. Eivas dunha Real Academia Galega, que tamén non recoñece o termo “meco” ou “meca” como identificador, ou xentilicio, da procedencia

das persoas nadas no Grove, acepcións que non ha tardar en engadir aos seus traballos e ditames a comisión de Lexicografía desa centenaria institución (non si?, Paco de Xenxa).

Seguindo a definición da RAG temos, pois, que os alcumes son os nomes populares que lle damos ás persoas en substitución dos seus propios, e que teñen a súa orixe en determinadas “inspiracións” orixinadas en vicios, defectos ou outras circunstancias, e cos que identificamos, de xeito oficioso, a unha persoa ou a toda unha familia; nalgúns casos son retratos fieis do individuo a quen se lle adxudica a nomeada, noutros trátase dunha especie de axuste de contas social sobre alguén que logo se transmite aos seus herdeiros. Caso distinto, moi relacionado coa informática e as redes sociais, son os chamados “nik”, palabra inglesa que podemos traducir por alias e que se refire a un nome que oculta a onomástica real do seu utilizador que usándoo pretende permanecer no anonimato. Neste caso, aínda que poden corresponderse coas chatas, ou alcuños, de quen o usa, non procede necesariamente desa representación real do utilizador, nin de calquera invención baseada na deturpación da realidade.

Quédanos por expresar, no fondo da patela de peixe desta maré, a idea da construción popular do “corpus” lingüístico que hoxe representan os dous mil alcuños e chatas que recollen nos seus libros Xoán Antonio Pillado Silvoso, de Cambados, e Patricia Arias Chachero, Arximiro F. Cabanelas, Rosabel Magdalena, Xoaquín Cambados e Antón Mascato, do Grove, e que en todos e cada un deles amosan que se trata dunha creación popular, orixinal, propia de intelixencia colectiva, singular, facendo uso dunha finísima ironía, e tamén ás veces dunha dose non contida de crueldade, segundo os casos. Un acto creativo, consciente e individual, obra da colectividade, da veciñanza dos portadores das chatas e alcuños que co pasar do tempo, remata por ter mais forza como elemento de identificación de persoas e familias que os nomes e apelidos de cada persoa. Ogallá antes que tarde, se recollan tamén na documentación oficial, herdanzas, rexistros civís, contratos mercantís... como xa forma parte indisoluble das esquelas mortuorias e nas referencias textuais da intrahistoria de cada unha das vilas citadas.

PATRIMONIO INMATERIAL

De que falamos cando nos referimos ao corpo de entradas que constitúen o tesouro dos alcumes? Pois ao que a *Lei do Patrimonio Cultural de Galicia* denomina como Patrimonio Cultural Inmaterial e que no seu Título IV recolle que:

(...) integran o patrimonio etnográfico de Galicia os lugares e bens mobles e inmo-
bles, así como as actividades e os coñecementos que constitúan formas relevantes
ou expresións da cultura e modos de vida tradicionais e propios do pobo galego
nos seus aspectos materiais ou inmateriais.

Xoaquín Cambados

Coñecementos, formas relevantes e expresións da cultura e modos de vida tradicionais... A mesma *Lei do Patrimonio* inclúe medidas de protección sobre estes “saberes que constitúen formas de cultura”, polo que ten especial relevancia que autorías como as mencionadas se comprometan coa recolleita e rexistro deste corpo de alcumes, co seu estudo, fixación, divulgación e posta en valor desta riqueza que é lingüística, que é propiedade non de quen leva o seu *alcuño* ou *chata*, senón que é de todas e todos nós, como creación colectiva pertence cada unha das persoas da veciñanza do Grove ou de Cambados.

Malia que algúns dos alcumes son levados con honra, non sempre acontece esa fachenda cos portadores, polo que resulta urxente esa fixación dos mesmos. A asunción pública e a tendencia a seren obxecto de posicionamento como marca comercial (Transportes Bandido, Taberna Lavandero, Casa do Ferreiro...) sendo positiva, non garante a súa permanencia no tempo, xa que en poucos anos podería iniciarse un proceso de perda progresiva do seu uso e coñecemento, ao non incorporárense a eles as novas xeracións. Sendo o seu uso de carácter oral, propio da transmisión oral, tradicional e popular, resulta fulcral o rexistro escrito da maior parte dos que chegaron ata nós. Sen este corpo bibliográfico das dúas obras as que nos referimos *As chatas do Grove e Onomástica popular cambadesa*, non sería posible albiscar un futuro de permanencia das nomeadas populares nestas vilas da beiramar, traballos como os referenciados van favorecer a súa permanencia no tempo e axudar a que se consolide o orgullo polo coñecemento dos saberes da cultura comunitaria, do propio.

Xoán Antonio Pillado

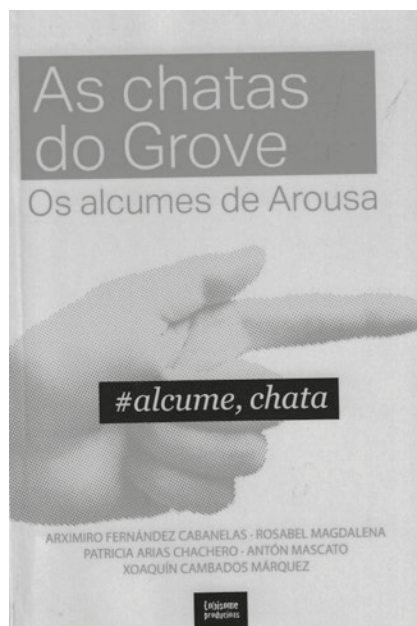
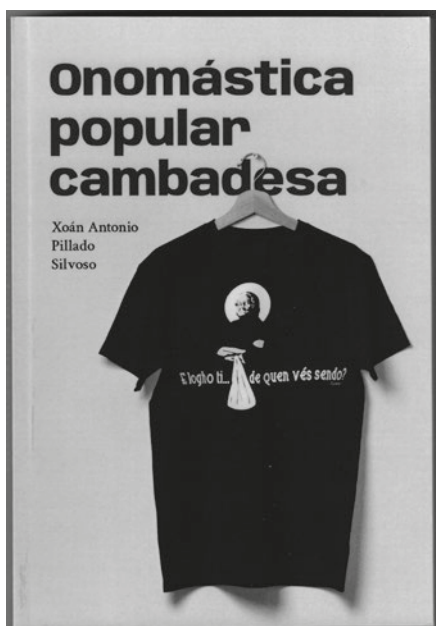
Nas dúas compoñentes etimolóxicas que forman a palabra etnografía (“etno”, co significado de tribo, ou pobo; e “grafía”, referida á escrita, o que daría lugar ao significado de escritura, ou descrición, sobre o pobo) temos implícita a importancia de recompilar sobre o terreo, ao pé da xente que é portadora do coñecemento xerado por ela mesma, os valores que atesouran, os saberes dos que son protagonistas colectivos, sexan crenzas, mitos, costumes, historias, coplas, refráns ou nomeadas das persoas... Ese saber popular, anónimo, de creación colectiva, ten que ser recuperado mediante o traballo de campo feito entre a xente, en entrevistas cos membros desa comunidade, e coa axuda dos informantes mais acaídos en cada un dos casos.

UNHA CLASIFICACIÓN DAS ORIXES

Nos dous traballos referidos, as autorías dos mesmos optaron por unha metodoloxía distinta, tanto na narrativa das entradas, como nos criterios de clasificación do tipo de alcumes, o que en nada merma o interese de cada obra. A xeito de proposta imos aventurar un dos posibles agrupamentos temáticos, o que non significa que atendamos a algunha das dúas,

senón que facemos un refundido de ambas para presentar unha posible orde clasificatoria das orixes e motivacións das diferentes entradas de cada proposta, dito sexa a título simplemente informativo: Animais: Galo, Furón... Antropónimos: Ghabel, Minguíños... Apelidos: Mighés, Ferreiro... Aspecto físico: Tripa longa, Mighallas... Calidade ou condición: Rubio, Muda... Escatolóxicos: Conainas, Cagharria... Oficios: Sineiro, Cobertoreiro... Peixes ou mariscos: Lura, Birbiricho... Plantas: Rabizo, Masán... Toponimia, ou orixe: Castrelán, Ghardés... Xentilicios: Meca, Andalucía... A ter en conta que outros alcuños ou chatas poden ser compostos e ter dúas referencias na súa composición: Pesca na pedra, Pes de pau... E que outras compre agrupalas dende a diversidade de motivacións que lle deron orixe.

Imos poñendo o ramo a esta encomenda que nos fai o Consello de Redacción da *Revista Aunios*, deixando mostra de gratitude polo esforzo das autorías mencionadas en ambos traballos, e aconsellando a mestras e mestres de escola primaria e secundaria que se ocupen mais dos asuntos que lle son propios ao seu alumnado e enfronten traballos semellantes, para

o que en principio abonda con que procedan a levantar un rexistro das diferentes chatas e alcuños do seu alumnado, cunha mínima explicación de cada alcume, seguramente sentirán o agradecemento das familias ao decatárense de que o saber popular, comunal e de transmisión oral forma parte desa creación colectiva, intanxible, que constitúe o noso Patrimonio Cultural Inmaterial, que é de protección obrigatoria por parte dos poderes públicos do noso país, ao que non é allea a Consellaría de Educación na que están adscritas as persoas que se dedican á docencia. Non parece razoable que a día de hoxe só coñezamos dous traballos deste tipo feitos e publicados en todo o Val do Salnés, e moi poucos mais referidos á totalidade do noso país.

Non queremos rematar sen expresarlle o noso fondo agradecemento ás persoas que no seu día puxeron os alicerces desta fermosa realidade que é a *Revista Aunios* e a todas as persoas que a fixeron posible ano a ano. Para quen pretenda saber mais de Ons, O Grove, e as comarcas do Morrazo e o Salnés, esta publicación resulta absolutamente imprescindible. Honra, pois a Tinón, Anxo e José e neles ao resto da xente que a fixo realidade.

ACTIVIDADES “PineirÓns”

Agradecemento á:

CONCELLO DE O GROVE
CASA DE CULTURA DE O GROVE

Colabora